

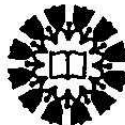
۲۰۶۳ ۷۸۱

سبک‌شناسی تفصیلی نثر پارسی

دکتر محمد غلام‌ضایی

تهران

۱۳۹۸

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: غلامرضایی، محمد، ۱۳۳۱-

عنوان و نام پدیدآور: سبک‌شناسی تفصیلی نثر پارسی / محمد غلامرضایی.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
 پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: دوازده، ۵۸۴ ص.

فروست: «سمت»؛ ۲۲۵۸. زبان و ادبیات فارسی؛ ۱۱۲.

شابک: ۴-۰۷۰۱-۲۰۰۰-۶۷۸-۹۷۸-۴۲۰۰۰۰ ریال

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Mohammad Gholamrezaei. The Comprehensive Stylistics of Persian Prose.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: سبک‌شناسی

Library Style

موضوع: نثر فارسی - تاریخ و نقد

Persian Prose Literature - History and Criticism

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
 پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Compiling University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۸ ۸۳۸/۲/س ۸

رده‌بندی دیویی: ۸۰۹/۸۰۹ فا ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۴۵۷۸۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سبک‌شناسی تفصیلی نثر پارسی

دکتر محمد غلامرضایی (استاد بازنشسته دانشگاه شهید بهشتی)

چاپ اول: بهار ۱۳۹۸

تعداد: ۳۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ: مهر (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۴۲۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیشگفتار

بخش اول: مقدمات

فصل اول: کلیات و مبانی

پیشینه زبان فارسی

رابطه فارسی و عربی

حوزه بحث

تحولات زبانی (دوره‌های سه گانه فارسی در گذشته)

پیدایش نثر فارسی و پیوستگی آن با نثرهای زبان معاصر

ادوار نثر فارسی

فصل دوم: ویژگی‌های زبانی دوره رشد و تکوین

تمهید

۱. ویژگی‌های آوایی

۲. پسوند

۳. پیشوند

۴. برخی پسوندهای صرفی اسم

۵. جمع

۶. پسوند «تر»

۷. بعضی ویژگی‌های حروف

۸. صفت

۹. ضمیر

۱۰. عدد

۱۱. قید

۱۲. فعل ۳۹
۱۳. ترکیب‌های عربی ۴۷
۱۴. بعضی واژه‌های مرکب ۴۸
۱۵. انواعی از واژه‌ها که در متون رایج بوده و به تدریج متروک شده ۴۸
۱۶. برخی واژه‌های ساده و مرکب که معادل واژه‌های عربی به کار می‌رفته ۴۹
۱۷. کاربردهای گویشی ۴۹
۱۸. جمله ۵۰

بخش دوم: نثرهای قرن چهارم (دوره سامانی)

- فصل اول: کلیات ۵۳
- تمهید ۵۳
- فصل دوم: نمونه‌ها ۵۵
- مقدمه شاهنامه ابونصر رازی ۵۵
- تاریخ بلعمی ۵۸
- ترجمه السواد الاعظم ۶۱
- ترجمه تفسیر طبری ۶۳
- فصل سوم: ویژگی‌های عمومی ۶۶
۱. از نظر زبانی ۶۷
۲. از نظر بلاغی ۶۸
۳. از نظر اندیشه ۷۱

بخش سوم: نثرهای قرن پنجم و نثرهای ساده قرن ششم (دوره رنوی، سلاجقی و خوارزمشاهی)

- فصل اول: کلیات ۷۳
- تمهید ۷۳
- طبقه‌بندی نثرهای این دوره ۷۴
- کلیاتی در باب نثرهای متصوفه ۷۶
- جریان‌های نثرنویسی این دوره از نظر سبکی ۸۱
- فصل دوم: نثرهای ساده یا مرسل ۸۲
- تمهید ۸۲
- کشف‌المحجوب سجستانی ۸۲

۸۳	تفسیر قرآن مجید
۸۴	زین الاخبار
۸۶	تاریخ سیستان
۸۹	مجمّل التّواریخ والقصص
۹۳	فصل سوم: نثرهای مرسل عالی (یا مطلق عالی)
۹۳	تمهید
۹۵	شرح تعرّف
۹۷	قصص الانبیا
۹۸	تاج التراجم
۱۰۳	سفرنامه ناصر خسرو
۱۰۵	کشف المحجوب هجو ری
۱۰۷	تاریخ بیهقی
۱۱۹	قابوسنامه
۱۲۳	آثار خواجه عبدالله انصاری
۱۲۷	تفسیر سور آبادی
۱۳۴	سیاست نامه یا سیرالملوک
۱۳۶	کیمیای سعادت
۱۴۱	آثار احمد غزالی
۱۴۴	کشف الاسرار
۱۴۸	آثار عین القضاة همدانی
۱۵۲	آثار احمد جام
۱۵۷	روح الارواح
۱۶۳	تفسیر نسفی
۱۶۷	التصفیة فی احوال المتصوفه
۱۶۷	تفسیر ابوالفتوح
۱۷۴	النقّض
۱۸۰	شرف النبی
۱۸۴	آثار شیخ اشراق
۱۹۰	آثار شیخ روزبهان
۱۹۴	ترجمه رساله قشیریّه
۱۹۵	اسرار التوحید

۱۹۶	تفسیر بضائر یمینی
۲۰۰	تذکره الاولیا
۲۰۵	اسکندرنامه
۲۱۲	سمک عیار
۲۱۹	فصل چهارم: ویژگی های عمومی
۲۱۹	۱. از نظر زبانی
۲۲۱	۲. از نظر بلاغی
۲۲۲	۳. از نظر اندیشه
۲۲۵	بخش چهارم: نثرهای فنی در قرن ششم (دوره سلجوقی و حواری مشاهی)
۲۲۵	فصل اول: کلیات
	تمهید
۲۳۲	فصل دوم: مهم ترین آثار نثر فنی
۲۳۲	کلیله و دمنه
۲۴۳	و جوه بلاغی
۲۴۹	چهار مقاله
۲۵۶	تاریخ بیهق
۲۵۷	سندبادنامه
۲۶۳	ترجمه تاریخ یمینی
۲۶۸	راحة الصدور
۲۷۱	واژه ها
۲۷۴	وجه ادبی
۲۷۸	وجه فکری
۲۷۹	فصل سوم: منشآت
۲۷۹	تمهید
۲۸۲	انواع مکتوب ها
۲۸۵	مختصات لفظی و صنایع بدیعی منشآت
۲۸۶	نامه های رشیدالدین و طواط
۲۹۰	عتبه الکته
۲۹۲	التوسل الی التوسل

۲۹۵	منشآت خاقانی
۲۹۹	فصل چهارم: مقامه نویسی
۲۹۹	تمهید
۳۰۱	مقامات حمیدی
۳۱۱	فصل پنجم: ویژگی های کلی نثرهای فنی
	بخش پنجم: نثرهای قرن هفتم و هشتم (دوره مغول)
۳۲۱	فصل اول: کلیات
۳۲۱	تمهید
۳۲۴	فصل دوم: نثرهای تربیت یافتگان قرن ششم
۳۲۴	نامه تسر
۳۲۸	جوامع الحکایات
۳۳۵	مرزبان نامه
۳۴۵	مرصادالعباد
۳۵۵	سیرت رسول الله معروف به سیره النبی
۳۶۰	نقشه المصداور
۳۶۸	آداب الحرب والشجاعة
۳۷۱	طبقات ناصری
۳۷۳	فصل سوم: نثرهای گفتاری متصوفه
۳۷۳	تمهید
۳۷۳	معارف بهاء ولد
۳۷۶	معارف برهان الدین محقق ترمذی
۳۷۷	مقالات شمس تبریزی
۳۷۹	فیه مافیه
۳۸۲	معارف سلطان ولد
۳۸۳	مجالس
۳۸۷	فصل چهارم: نثرهای تربیت یافتگان قرن های هفتم و هشتم
۳۸۷	تاریخ جهانگشا

۳۹۴	گلستان
۴۱۱	سعدی و مقامه‌نویسی
۴۱۳	جامع التواریخ
۴۱۴	تاریخ و صاف
۴۲۲	جواهر الاسمار
۴۳۰	نزهة الارواح
۴۳۵	آثار عید زاکانی
۴۴۴	فصل پنجم: ویژگی‌های عمومی
	بخش ششم: نثرهای قرن نهم تا دوازدهم (دوره تیموریان و بعد از آن)
۴۴۹	فصل اول: کلیات
۴۴۹	تمهید
۴۵۲	فصل دوم: نمونه متن‌ها
۴۵۲	داراب‌نامه‌ها
۴۵۴	داراب‌نامه بیغمی
۴۶۴	فتوح‌نامه سلطانی
۴۷۰	ظفرنامه
۴۷۸	لطایف الطوایف
۴۸۴	قصه حمزه
۴۹۴	ابو مسلم‌نامه
۵۰۹	فصل سوم: ویژگی‌های عمومی
	بخش هفتم: نثرهای قرن سیزدهم (دوره قاجار)
۵۱۳	فصل اول: کلیات
۵۱۳	تمهید
۵۱۷	فصل دوم: نمونه متن‌ها
۵۱۷	۱. نمونه متن‌های گروه دوم
۵۱۷	مسیر طالبی
۵۲۵	نثر قائم مقام

۵۳۵

هزار و یک شب

۵۴۲

سفرنامه امین الدوله

۵۵۲

۲. نمونه متن های گروه سوم

۵۵۲

سرگذشت حاجی بابای اصفهانی

۵۵۸

چرند و پرند

۵۶۳

فصل سوم: ویژگی های عمومی

۵۶۶

فهرست منابع

۵۷۱

نمایه

پیشگفتار

در سال ۱۳۹۳ به همت سازمان «سمت» کتاب سبک‌شناسی نثر فارسی (از قرن چهارم تا پایان قرن سیزدهم) به قلم نگارنده این سطور منتشر شد. در پیشگفتار آن، یادآور شده بود که آنچه در دست خوانندگان است بخشی است از مطالعه نگارنده در باب سبک نثر فارسی که متناسب با تدریس در سبک‌شناسی نثر در دوره کارشناسی فراهم آمده است. نگارنده آرزو داشت که صورت مفصل این کتاب نیز چاپ شود زیرا فصول و ابوابی در این هست که در آن نیست و حدود نیست. در صورت تفصیلی کتاب بررسی شده است که در آنجا به دلیل رعایت اختصار حذف شده است. هم‌اکنون این آرزو به وقوع پیوسته است به امید آنکه طالبان این گونه آثار را مفید افتد و مژده‌ای باشد برای مطالعات پرمایه‌تر و تخصصی‌تر در باب نثر فارسی.

نگارنده بر آن است که نثر فارسی از نظر وسعت و تنوع و جریان‌هایی که از سر گذرانده است از شعر فارسی هیچ کمتر نیست و در برخی جریان‌ها بر شعر تقدم تاریخی دارد و در بعضی ادوار - از جمله در عصر ما - اهمیت و تارایی آن از شعر بسی بیشتر است؛ به همین سبب نباید آن را دست کم گرفت. به این نکته نیز باید توجه داشت، که در مطالعات سبک‌شناسی نمی‌توان به همه موضوعات متنوعی که در حوزه نثر است پرداخت کرد به همین سبب ما از نثرهای علمی - چون کتاب‌های پزشکی و داروشناسی و نجوم و جغرافیا و امثال این - چشم پوشیدیم و گزیده‌ای از مهم‌ترین کتاب‌هایی را در مطالعه گرفتیم که بتوان زبان آن‌ها را زبان ادبی به شمار آورد و در این انگاره البته تصور پیشینیان و ادیبان معاصر را در باب ادب و زبان ادبی لحاظ کردیم نه تعریفی را که غریبان از ادبیات به دست می‌دهند به همین سبب به آثاری توجه شده است که از دیدگاه بیشتر فارسی‌زبانان اثر ادبی به شمار می‌آید هر چند موضوع آن تاریخ یا سیاست یا عرفان یا مذهب و امثال این باشد.

به نظر ما زبان ادبی زبان آراسته و مخیل است و البته در گروهی از این آثار به ساختار کلی اثر نیز بی توجه نبوده‌ایم زیرا آن را نیز وجهی از ادبیت اثر می‌دانیم. این نکته نیز گفتنی است که برخی از آثار در بعضی از ادوار اگرچه شهرت دارند و در نوع خود از نظر موضوع مهم‌اند در نظر ما ارزش سبکی کمتری دارند و از این دیدگاه در حوزه مطالعه ما قرار نگرفته‌اند. نثرهای تاریخی قرن نهم و دوران صفویه همانند حبیب‌السیر و روضه‌الصفاء و عالم‌آرای عباسی و احسن‌التواریخ و امثال این‌ها که هر یک در نوع خود نمونه‌هایی از نثرهای دوران انحطاط است و مرحوم ملک‌الشعرای بهار در باب بعضی از آن‌ها - هرچند به اختصار - سخن گفته است مورد توجه ما نبوده است و به جای آن‌ها بیشتر به نثرهای داستانی و درسی توجه شده است. در دوران قاجار و مشروطه نیز برخی از متن‌هایی را مبنا قرار داده‌ایم که در تحولات نثر فارسی دخیل بوده‌اند.

نگارند این - طور به خوبی آگاه است که این نوع مطالعه از نظر نوگرایان و مصروف‌کنندگان نظر، برای غربی‌چندان مطلوب نیست اما گفتنی است که مطالعه در سبک‌شناسی عمومی - به - پیرنگ‌رنده - یا سبک‌شناسی تاریخی - به - تغییر برخی از امروزیان - نیز لازم است به خصوص که بطریقه‌های آری در زمینه سبک‌شناسی هنوز در فارسی بومی نشده و پیروی بی چون و چرا از آن‌ها متناسب با ادب پارسی - از جمله نثر - نیست. در پایان لازم است که از چند تن از انسانانی که در سرانجام یافتن این کتاب به گونه‌ای مؤثر بوده‌اند سپاسگزاری شود:

- از مسئولان محترم سازمان «سمت» که با پیشنهاد من و اندیشه تألیف این کتاب را از قوه به فعل درآوردند به ویژه از همکار گرامی آقای دکتر سید ساجری که با پیگیری‌های خود فراهم آمدن کار را سرعت بخشیدند؛

- از دوستان گرامی آقایان دکتر رسول شاکری و دکتر فواد مرادی که لزوم به انجام رسیدن کار را پیوسته یادآور می‌شدند و علاوه بر خواندن بخش‌هایی از پیش‌نویس کتاب مرا بر اتمام کار برانگیختند.

- از دوست گرامی آقای رضا بردستانی که حروف چینی کتاب را با سعه صدر و بی هیچ مزد و متی قبل و نظارت کردند؛

- از همسرم سرکار خانم مهرناز لاجوردی که چون همیشه مرا به انجام کار برمی‌انگیخت و در مدتی طولانی قریب به هفت سال که این کار دغدغه خاطر من بود رنج تنهایی را بردبارانه برتافت.

برای همه این دوستان و عزیزان تندرستی و دوستکامی و توفیق آرزو می‌کنم و امیدوارم که این مجموعه با همه کمبودها و اشکال‌هایی که دارد ادب‌دوستان به‌ویژه دوستانان نثر پارسی را مفید افتد.

محمد غلام‌رضایی

استاد بازنشسته دانشگاه شهید بهشتی

www.ketab.ir